

KAPITTEL 2

Inkludering og tilrettelegging i Den norske kirkes trosopplæring

Inger Marie Lid

VID vitenskapelige høyskole

Abstract: This article presents results from a project that studies inclusion and accommodation in Norwegian faith education as organized under the Plan for Faith Education by the Church of Norway. Norwegian faith education aims at educating children and young persons from 0 to 18 years. All children and young persons who wish to take part in this should be included and accommodated. However, there are barriers experienced by persons with disabilities hampering participation on an equal basis. Based on qualitative interviews in four congregations, the article discusses how inclusion and accommodation is practiced in the confirmation program, and what barriers hamper participation. The results indicate that the congregations wish to include all, but need more knowledge on how to reach the aim of inclusion and accommodation. The barriers are conceptual, attitudinal and material. The practice in faith education thus is to some extent segregational.

Keywords: inclusion, accommodation, confirmation, disability, Martha Nussbaum

Innledning

Plan for trosopplæring, Gud gir – vi deler ble vedtatt på Kirkemøtet i 2009. Selve planen ble publisert i januar 2010 og vektlegger inkludering og tilrettelegging (Kirkerådet, 2010). Forarbeidet startet allerede i 2003, da reformen av kirkens trosopplæring ble vedtatt av Stortinget. I perioden 2004–2008 ble det gjort forsøk lokalt med å etablere en systematisk opplæring i kirkens tro for døpte mellom 0 og 18 år. Barn og unge med

Sitering av denne artikkelen: Lid, I. M. (2020). Inkludering og tilrettelegging i Den norske kirkes trosopplæring. I I. M. Lid & A. R. Solevåg (Red.), *Religiøs medborgerskap: Funksjonshemming, likeverd og menneskesyn* (Kap. 2, s. 49–68). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.100.ch2>

Lisens: CC BY-NC-ND 4.0.

nedsatt funksjonsevne skal kunne oppleve tilhørighet og ha mulighet til deltakelse i fellesskapet (Kirkerådet, 2010, s. 18).

Dette kapitlet, som handler om likeverd og tilgjengelighet, undersøker i hvilken grad trosopplæringen er tilrettelagt slik at barn og unge med nedsatt funksjonsevne har likeverdig mulighet for deltakelse. Jeg vil trekke inn teoretiske perspektiver på sårbarhet og medborgerskap, representert ved Martha Nussbaum. Nussbaum tar som utgangspunkt at variasjoner i funksjonsevne er en del av menneskelig mangfold, som samfunnet må tilrettelegge for slik at alle får mulighet til å leve i samsvar med den verdigheten mennesket har (Nussbaum, 2007; Lid, 2012).

Dette kapitlet bygger på et prosjekt finansiert av trosopplæringsreformen, med tittelen «Inkludering og tilrettelegging i trosopplæringen, hva er praksis?» og ble gjennomført i 2014–2017. Hensikten med prosjektet var å undersøke hvordan inkludering og tilrettelegging ivaretas i den delen av trosopplæringen som flest deltar i, nemlig konfirmasjonen. Konfirmasjonsundervisningen gjennomføres når konfirmanten går i niende klasse.

Kapitlet begynner med en kort presentasjon av prosjektet. Deretter utdypes barrierer, som hindrer deltakelse, medborgerskap og teoretiske perspektiver på likeverd og tilrettelegging. Studiens materiale presenteres, og i siste del diskuterer jeg tre temaer som fremsto som viktige, og drøfter disse i lys av målsettingen om at Den norske kirke skal være en raus og inkluderende folkekirke.

Presentasjon av trosopplæringsprosjektet

Inkludering og tilrettelegging er blant trosopplæringsplanens sentrale dimensjoner (Kirkerådet, 2010, s. 28). Det å ivareta inkludering og tilrettelegging på en slik måte at barn og unge opplever likeverdige muligheter for deltakelse, krever kunnskap. I dette prosjektet har jeg undersøkt hvor kirken henter kunnskap om inkludering og tilrettelegging fra, og i hvilken grad konfirmanter og ansatte ivaretar, erfarer og praktiserer inkludering og tilrettelegging. Prosjektet er kvalitativt, og materialet er intervjuamtaler med ansatte som har ansvar for inkludering og tilrettelegging i trosopplæringen i fire menigheter. Menighetene er ulike men

tilhører alle Den norske kirke. Tre av menighetene er bymenigheter, mens en av menighetene ligger i distriktet. Jeg har intervjuet de i menigheten med lederansvar (som oftest sogneprest og daglig leder) og ansatte i menigheten med ansvar for konfirmantundervisningen (i to av menighetene var dette en prest, og i to av menighetene var det en trosopplærer). Disse intervjuene er en form for ekspertintervjuer fordi intervjupersonene ble valgt ut fra en strategisk inkludering basert på deres ansvarsoppgaver (Bogner, Littig & Menz, 2009).

Det ble gjort intervjuer med elleve ansatte fordelt på fire menigheter i og utenfor Oslo. Intervjuene ble tatt opp på diktafon og transkribert i etterkant. Alle intervjuene ble gjennomført som individuelle kvalitative intervjuer (Kvale, 2007). I tillegg gjennomførte jeg et gruppeintervju med konfirmanter i to av menighetene. Ett av disse intervjuene er transkribert. Barn og unge regnes som sårbare i forskningssammenheng, og jeg registrerte derfor ingen personopplysninger (Lund, 2011). Trosopplæringsplanen og enkelte lokale planer ble analysert som tilleggsdata. Resultatene fra intervjusamtalene og planene ble analysert basert på en tematisk analyse av innholdet (Tjora, 2017). Temaene inkludering og tilrettelegging har vært styrende og har også vært ledemotiv for lesing av plandokumentene.

Deltakelseshemmende barrierer

Mange av konfirmantene konfirmeres i sin lokale kirke og kjenner derfor hverandre fra skole og nabolag. Alle de fire menighetene hadde konfirmasjonsundervisning som omfattet ettermiddagsmøter og leir. Noen hadde møtene i hjemmene, mens de fleste møttes i kirkerommet eller i et annet av kirkens rom.

Barrierene som hindrer deltakelse kan handle om holdninger, om sosiale og materielle forhold og om teologi. Jeg vil rette søkelyset mot den materielle og romlige dimensjonen fordi personer med funksjonsnedsettelse ofte opplever fysiske og materielle barrierer for deltakelse, som beskrevet tidligere. I dette prosjektet ble derfor romlige forhold som for eksempel kirkerom og steder for sosiale møter og leir vektlagt på linje med teologiske temaer knyttet til for eksempel språk og gudsbilder.

Romlige forhold omfatter sosiale praksiser, mens sted er fysiske arenaer der praksisene foregår. Som kroppslige individer er mennesker alltid et sted. Det er selve kroppsligheten som gjør at vi er på steder – vi kan ikke være på et sted uten å være kroppslige (Casey, 1997).

Universell utforming vektlegges i trosopplæringen. Ifølge *Plan for trosopplæring* (Kirkerådet, 2010, s. 29) er universell utforming kirkens generelle ansvar. Det enkelte kirkelige fellesrådet har ansvar for at kirkebygg og lokaler kan benyttes av flest mulig. Slik situasjonen er i dag, er svært mange kirkebygg og bygg som brukes til leir, ikke universelt utformet. Det betyr at de kan mangle tilgang til toalett, soverom og fellesrom og rom for uteaktiviteter. Jo dårligere tilgjengeligheten er, desto større er behovet for oppfølging og individuell tilrettelegging.

Både leirsteder og kirkebygg er fysiske og arkitektoniske steder som gir rom for noen menneskers kropp, og som ekskluderer andre. Disse stedene kan representere hindringer for noen av konfirmantene. Kirkebyggene er bygd under andre plan- og byggeforskrifter enn dagens, og de har ofte både en utforming og en innredning som danner barrierer. Leirstedene er gjerne mindre arkitektonisk gjennomarbeidet, og de kan også representere barrierer i form av utilgjengelig plassering i terrenget eller utilgjengelige rom. Leirstedene som brukes, er ofte bygd ut fra tidligere tiders byggeforskrifter og i en tid da samfunnet var mer segregert enn i dag.

Betydningen av deltakelse

Plan for trosopplæring regulerer menighetenes trosopplæring som tilbys barn og unge i alderen 0–18 år. Opplæringen i kristen tro knyttes til barns og unges livserfaring og livstolking og skal slik være gjenkjennelig for barna og ungdommene (Kirkerådet, 2010, s. 5).

Det å kunne være til stede sammen med andre og delta i en offentlig aktivitet som for eksempel trosopplæring, har i seg selv en politisk dimensjon. Når menneskers kropp samles, utøver de som samles, en pluralistisk performativ rett til å tre frem som mennesker og personer i nettopp denne konkrete sammenhengen (Butler, 2015, s. 11). Dette betyr at rommene som brukes til samlinger, må ta høyde for at de personene

som samles, er kroppslige og forskjellige; vi mennesker skal kunne tre frem i fellesskap som kroppslig forskjellige personer. Overført til trosopplæringen kan vi si at hvis det ikke legges til rette for at alle barn og unge – med ulike sanse- og funksjonsevner – kan ta del i aktivitetene, ekskluderes noen fra disse sammenhengene. Dersom det ikke er mulighet for at for eksempel en konfirmant med syns- eller bevegelseshemming deltar i konfirmantundervisningen, blir vedkommende ekskludert.

Jan Grue, professor og forfatter, utga i 2018 en bok som omhandler hans eget liv som rullestolbruker fra han var barn. Boken er en intellektuell levnetsbeskrivelse. I boken gjennomtenker han de sosiale aspektene ved barrierer som hindret ham som barn i å delta på lik linje med sine venner. Ekskluderingen han beskriver, er sosiomateriell. Det følgende sitatet er fra en situasjon hvor Grue og vennene er ute og leker på en plass som er omkranset av en gressbakke:

Nede på den flate støvete midten av Eventyrplassen kjører jeg rundt, mens de andre guttene er oppe på de grønne gresskantene. ... De er der oppe og kan komme ned til meg, men de vil ikke, og jeg kan ikke komme opp til dem, uansett hvor sterkt jeg vil det. (Grue, 2018, s. 64)

Grue viser i denne barndomserindringen hvordan han opplevde ekskludering på mikronivå, ved at han helt konkret ikke hadde tilgang til høyden med «de grønne gresskantene» der vennene var. Opplevelsen uttrykker en form for sårbarhet som kan være vanskelig å dele med andre. Slike erfaringer er det flere som har, og derfor er det viktig å sette ord på erfaringen og slik gjøre dem språklige og mulig å dele med andre. Gjennom boken bidrar Grue til at sårbarheten som erfares, kan skrives inn i en felles sårbarhet som vi deler, og som samtidig er individuelt erfart.

I skildringen beskriver Grue erfaringen gjennom klangfarger av «skam og raseri og forurettelse» (Grue, 2018, s. 64). Slik viser han kompleksiteten i inkludering og ekskludering. Sitatet er produktivt for å forstå hvordan det kan oppleves for en ungdom som ser vennene gå til konfirmantundervisning i den lokale menigheten, men som selv må bli hjemme eller gå til en annen kirke fordi den lokale menigheten ikke er tilrettelagt. Ungdommen som ikke kan delta i aktiviteter som ikke er tilrettelagt, hindres i å tre frem som en av fellesskapet innenfor rammen av for eksempel

konfirmantopplæringen. At erfaringen av et slikt hinder kan bidra til skamfølelse, raseri og forurettelse, indikerer at inkludering og ekskludering også har en etisk dimensjon.

I sin teori om rettferdighet fremhever Nussbaum to forhold som er av betydning. Det første er at selvrespekt har en sosial dimensjon, og det andre er at den enkelte skal ha mulighet til å påvirke sine omgivelser materielt (Nussbaum, 2007). Dette er to av flere muligheter et samfunn som ønsker å være rettferdig, skylder å yte for borgerne. Begge er viktige i en analyse av inkludering og tilrettelegging i trosopplæringen.

Plan for trosopplæring lest i lys av inkludering og tilgjengelighet

I dette prosjektet ble deltakelse forstått i et flerdimensjonalt perspektiv. Et flerdimensjonalt perspektiv omfatter både sosiale, romlige, etiske og teologiske forhold. Den norske kirke skal være en kirke for alle. Trosopplæringsplanen viser i kapittel fire til betydningen av at barn og unge skal kunne finne rollemodeller de kan identifisere seg med, og til at lederne i kirkens trosopplæring derfor må tilhøre begge kjønn. I planen mangler det en liknende refleksjon over ansettelse av personer med funksjonsnedsettelse. Kirken har få ansatte med funksjonsnedsettelse og har ikke arbeidet strategisk for å rekruttere søkere med nedsatt funksjonsevne (Lid, 2017).

Plan for trosopplæring ble vedtatt i 2010. Ny gudstjenesteordning for Den norske kirke ble vedtatt på Kirkemøtet i 2011.¹ Det betyr at planen for trosopplæring forholder seg til ordningen for gudstjenesten i Den norske kirke som var gjeldende i 2010. Planen vektlegger i sitt formål at den skal bidra til «kristen livstolkning og livsmestring», og at den skal «utfordre til engasjement og deltakelse i kirke og samfunnsliv» (Kirkerådet, 2010, s. 4). Imidlertid er det i trosopplæringsplanens innhold og oppbygging mange aktiviteter som kommer i tillegg til gudstjenestedeltakelse, slik at planen står i fare for å etablere en forventning til aktivitet som i seg selv kan være

1 https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/dokumenter_vedtak/kirkemotet-05.04.2011---10.04.2011-tonsberg/

ekskluderende på grunn av omfanget. Planen legger opp til timebasert aktivitet på de ulike alderstrinnene, med 50 timer i aldersgruppen 0–5 år, 145 timer i barndomsårene (6–12 år) og 120 timer i ungdomsårene (13–18 år). 60 av disse 120 timene er knyttet til konfirmasjonstiden (Kirkerådet, 2010, s. 19–21). I alle disse periodene er det foreslått kjerneaktiviteter, som kan være for eksempel bibelkurs, overnatting i kirken og leir (Kirkerådet, 2010, s. 21). Trosopplæringsplanen er blitt evaluert uten at menighetenes oppfølging av inkludering er studert spesifikt (Botvar, Haakedal & Kinserdal, 2013).

Planens høye aktivitetsnivå legger opp til en forståelse av deltakelse som *aktiv* deltakelse. En slik forståelse av deltakelse innebærer at man risikerer å legge listen for *hvem* som kan delta, så høyt at det enten blir behov for mange ledere, eller at flere av barna kan oppleve at deltakelsen ikke passer for dem. Et eksempel her er overnatting i kirken, som for noen barn er veldig spennende, men som andre barn kan oppleve som krevende. I konfirmasjonsopplegget er det særlig leiren som kan være utfordrende. Dette gjelder både for menighetene, dersom de vektlegger å finne et leirsted med universell utforming, og for konfirmantene, som ofte må reise et stykke og være i fremmede og svært sosiale omgivelser over flere dager.

Siden trosopplæringsplanen ble tatt i bruk, har det skjedd politiske og juridiske endringer innen likestilling og diskriminering (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018). Likestillings- og diskrimineringsloven fra 2018 trådte i kraft i 2009 under navnet diskriminerings- og tilgjengelighetsloven og er inkludert i planen (Kirkerådet, 2010, s. 29). FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne ble signert i 2007 og ratifisert av Norge i 2013 (Barne- og likestillingsdepartementet, 2013). Kirkens Verdensråd har vedtatt to dokumenter om inkludering og likeverd. Disse er *A Church of All and for All* (Kirkens Verdensråd, 2004) og *The Gift of Being / Tilværelsens gave* (Kirkens verdensråd, 2016 / Norges Kristne Råd [NKR], 2017). Ingen av disse internasjonale politiske og teologiske dokumentene er nevnt i planen for trosopplæring. Planen er tydelig på at universell utforming er kirkens generelle ansvar. Imidlertid følges ikke dette opp med en konkretisering av hvordan ansvaret skal tolkes. Betyr det for eksempel at menigheten ikke skal bruke arenaer som har dårlig tilgjengelighet?

Det presiseres i planen for trosopplæring at menigheten skal innhente kunnskap om barn og unge i lokalmiljøet med behov for individuell tilrettelegging (Kirkerådet, 2010, s. 29). Imidlertid fremhever ikke planen at menighetene bør kartlegge de fysiske rommene som brukes i trosopplæringen for eksempel kirkebygg, klubblokaler og leirsteder, med henblikk på universell utforming. Sett i lys av en relasjonell forståelse av funksjonshemming, hvor funksjonshemming oppstår i menneskers interaksjon med de sosiomaterielle omgivelsene, blir registrering av barns og unges behov for tilrettelegging feil. Når trosopplæringsplanen oppfordrer menighetene til å samle inn kunnskap om barn og unge med behov for tilrettelegging, uttrykker planen en medisinsk og individualisert forståelse av funksjonshemming. Det kan også være juridisk problematisk og i strid med personvernet å oppfordre menigheter til å samle inn kunnskap om enkeltpersoner i lokalmiljøet.

Kan alle delta i kirkens tilbud om konfirmasjon?

I dette avsnittet presenterer jeg funn fra intervju- og dokumentstudiene. Fordi konfirmasjonen er det største breddetiltaket i trosopplæringen, var jeg interessert i å undersøke hvordan inkludering og tilrettelegging ble ivarettatt her. Flere deltar i konfirmasjonsundervisningen enn i andre av trosopplæringens aktiviteter, og derfor vil unge som ellers ikke har hatt et forhold til kirken, komme til kirken for å få trosopplæring og bli konfirmert.

Alle barn og unge skal ha et reelt tilbud om trosopplæring (Kirkerådet, 2010, s. 28). Dette er å forstå som en forpliktelse for kirken som er forankret i likestillings- og diskrimineringsloven (likestillings- og diskrimineringsloven, 2018; Engedal, Fagermoen & Sandsmark, 2015, s. 6). Frem til 1912 var det tvungen konfirmasjon i Norge (Lid, 2018). Fremdeles er det vanlig blant lutherske kristne ungdommer i Norge å gjennomføre konfirmasjonen, og dette forbindes med en form for normalitet (Engedal et al., 2015). Unge deltar i konfirmasjonsopplegget sammen med sine jevnaldrende, og 57, 9 prosent av femtenåringene ble konfirmert i 2017 (Statistisk Sentralbyrå, 2017).

Som vi har sett, er det satt av 60 timer til konfirmasjonstiden i planen for trosopplæring. Disse timene skal brukes til opplæring og sosiale aktiviteter. Hvis konfirmanten ikke tidligere har vært engasjert i trosopplæringen, gir de 60 timene svært liten tid til å bli kjent med konfirmanten og få innsikt i vedkommendes behov for tilrettelegging. Ikke minst gjelder dette med tanke på den tilliten som er nødvendig å etablere mellom konfirmanten, dennes familie og kirkens ansatte (Lid, 2015). Menighetene har et relativt likt opplegg for konfirmasjon, som omfatter undervisning, aktiviteter i kirkerommet og leir. Ordet «aktivitet» omfatter både mer kontemplative aktiviteter, som bønn og meditasjon, og aktive aktiviteter som for eksempel lek og konkurranse på leir. Jeg kommer her ikke til å gå spesifikt inn på deler av opplegget, bortsett fra der det er direkte relevant for kapitlets tematikk.

Menighetene gikk bredt ut og inviterte ungdommene i soknene til å bli konfirmert. Det var imidlertid mindre kunnskap og bevissthet om hva som kreves for at alle skulle kunne delta i konfirmantopplegget. Dette gjaldt både romlige og bygningsmessige forhold og personlig oppfølging i form av støttekontakt og behov for individuell assistanse. De ansatte i menighetene ga uttrykk for en avklart forståelse av at noen hadde ansvar for inkludering og tilrettelegging i trosopplæringen og i konfirmasjonsopplegget, men det kunne være mindre klart hvor omfattende dette ansvaret var. Det var for eksempel ikke tydelig hvor ansvaret lå for at arenaer som ble brukt til aktiviteter, var universelt utformet. Det var også uklart om det var menighetens eller konfirmantens ansvar å sørge for oppfølging på aktivitetene i de tilfellene der dette var nødvendig.

Fordi konfirmantopplegget ikke varer lenger enn et knapt år, er det ofte ikke nok tid til å avklare behov på forhånd. Dermed hender det at konfirmant og menighet får overraskelser underveis fordi den individuelle og universelle tilretteleggingen ikke er god nok. Menigheten på sin side er ofte inviterende og understreker at alle er velkomne til å delta i konfirmantopplegget, men kanskje uten å vite sikkert at opplegget det inviteres inn til, er kvalitetssikret med tanke på universell utforming og individuell tilrettelegging.

For eksempel var det uavklart hvem som skulle dekke utgifter til støttekontakt der dette var nødvendig for deltakelse. Kommunene mente,

ifølge intervjupersoner, at menigheten måtte dekke utgifter til støttekontakt, mens menigheten anså dette for å være et kommunalt ansvar. For den enkelte konfirmant blir det uforutsigbart og vanskelig dersom en relativt kortvarig aktivitet som konfirmasjonsopplæringen skal begrense muligheten til å delta på andre aktiviteter, som for eksempel idrett. Dette vil være konsekvensen dersom tildelte støttekontakttimer skal gå til konfirmasjonsopplæring. Et mulig løsning kunne være å øke timer til støttekontakt i konfirmasjonstiden.

Ifølge Verdens helseorganisasjon lever omkring 15 prosent av befolkningen med funksjonsnedsettelse (WHO og Verdensbanken, 2011). Derfor vil det i de fleste konfirmantkull være konfirmanter med kognitiv, fysisk, psykisk, sensorisk eller sosial funksjonsnedsettelse. Noen av konfirmantene vil kunne ha behov for generell eller individuell tilrettelegging for å kunne delta i konfirmasjonsopplegget. Et eksempel på generell tilrettelegging er at man ivaretar at byggene som brukes til konfirmantopplæringens aktiviteter, så som kirkerom og leirsted, er universelt utformet. Det betyr at det må være toalettfasiliteter tilgjengelig for rullestolbrukere, og at de lett kan komme seg til og fra og bruke hele bygningene som brukes til leir. Alle menighetene i mitt materiale hadde opplevd problemer på disse områdene, uten at det var gjort noen strategiske valg for å sikre at universell utforming ble tatt med i vurderingen da leirsteder ble valgt.

Det var stor variasjon mellom kirkebyggene til de fire menighetene. Noen var relativt nye eller nyrenovert og hadde prioritert universell utforming, mens andre kirkebygg hadde svært dårlig tilgjengelighet. Det var overraskende å se at flere år etter at CRPD ble ratifisert og likestillings- og diskrimineringsloven trådte i kraft, var det likevel forholdsvis lite oppmerksomhet på disse temaene. Det var akseptert at leirstedene som ble brukt, ikke var universelt utformet.

Ingen av intervjupersonene uttrykte uenighet med målsettingen om inkludering og tilrettelegging for deltakelse. Flere hadde imidlertid erfaring med ikke å få dette til i praksis. Når man ikke lykkes helt med å skape inkludering og tilrettelegging, erfares dette som en form for konflikt mellom ideal og virkelighet. De fleste jeg intervjuet, hadde erfaring med prosesser hvor man ikke hadde lyktes. Men det var også flere som

hadde opplevd å få til gode mellomløsninger. Dette kunne for eksempel være en kombinasjon av individuell og universell tilrettelegging hvor en konfirmant deltok på deler av opplegget, men ikke på alt.

Jeg har fortolket intervjupersonene i lys av det menigheten ønsket å oppnå, og jeg har forsøkt å forstå hva de har erfart som inkludering og hva som hindret inkludering og tilrettelegging. Jeg vil i det følgende presentere tre temaer som trådte fram som viktige. Disse er forståelsesmodeller for funksjonshemming, betydningen av strukturelle og organisatoriske forhold og inkludering som sosiomateriell praksis.

Medisinske forståelsesmodeller har forrang

De ansatte i menighetene beskrev i hovedsak en forståelse av funksjonshemming som var i tråd med medisinske modeller, og brukte medisinske ord og begreper. Unntaket var ansatte i Døvekirken, som primært forholdt seg til døve og hørselshemmede. Enkelte var opptatt av bruk av og muligheten til å kunne administrere medisiner, mens andre var opptatt av problemer knyttet til samhandling med andre aktører, for eksempel offentlig forvaltning.

Flere uttrykte en følelse av maktesløshet fordi det var vanskelig å vite hvordan man best mulig, innenfor gitte rammer og ressurser, faktisk hadde mulighet til å legge til rette for likeverdig deltakelse. Dette handlet også om at de hadde kort tid til å bli kjent og bygge tillit. Både konfirmanter med funksjonsnedsettelse og deres foreldre har kanskje også gjort seg dårlige erfaringer i andre sammenhenger, noe som får betydning for deres åpenhet og tillit i møte med kirken.

Et eksempel på at medisinske forståelser av funksjonshemming har forrang, er at menighetene oppfordres til å innhente informasjon om barn og unge i nærmiljøet som har behov for tilrettelegging. Når trosopplæringsplanen oppfordrer menighetene til en slik registrering, indikerer det at det er personens medisinske og helsemessige tilstand som er viktigst å ha informasjon om for å kunne praktisere en inkluderende trosopplæring. En slik informasjonsinnhenting er imidlertid mindre nødvendig dersom man tar som utgangspunkt at det alltid er personer med ulike former for funksjonsnedsettelse blant menighetens barn og unge

og deres familier og venner. På en slik bakgrunn – og med utgangspunkt i offisielle juridiske og politiske forståelser av funksjonshemming som noe som oppstår i en relasjon mellom mennesker og deres omgivelser – kan menighetene nøye seg med å be konfirmanter, foreldre og foresatte om å ta kontakt dersom det er behov for individuell tilrettelegging ut over universell utforming.

Norsk politikk og offentlighet har siden tidlig på 2000-tallet vært preget av det som kalles relasjonelle forståelser av funksjonshemming. Funksjonshemming oppstår da som resultat av et komplekst samspill mellom mennesket og de sosiale, kulturelle og materielle omgivelsene (Lid, 2020). Slike relasjonelle forståelser fant jeg få spor av i materialet. Det var også i mindre grad laget systematiske oversikter over tilgjengelighet og barrierer i de rom og bygg som menighetene brukte til konfirmasjonsopplegget og til trosopplæring generelt. Det virker som om dette området ikke er høyt prioritert.

Medisinsk forståelse av funksjonshemming innebærer en individualisering på bekostning av samfunnsperspektivet. Det er riktig at funksjonsnedsettelse kan henge sammen med personens helsetilstand. Men for å kunne redusere barrierer som skaper funksjonshemming i konkrete situasjoner, er det nødvendig å ha kunnskap om mangfoldet blant personers funksjonsevner, både generelt og konkret. Menighetene bør også i større grad prioritere å etablere systematisk kunnskap om tilgjengelighet og universell utforming i de byggene som brukes, og om det pedagogiske opplegget. Da er det mulig å gi konfirmanter og deres foresatte en presis beskrivelse av tilbudet og dermed blir det også lettere for konfirmanter og foresatte å vurdere hvorvidt det er mulig å delta i det opplegget menigheten tilbyr.

Strukturelle og organisatoriske forhold

Hvem som inkluderes i trosopplæringen, sier noe om hvem som hører til. Både kjønn og seksuell orientering er temaer som har fått gjennomslag som allment viktige temaer i trosopplæringen. Funksjonsevne og funksjonsnedsettelse ser ut til å være regnet som noe mer marginalt. Alle har funksjonsevne, og det er svært mange ulike måter å ha nedsatt

funksjonsevne på. I CRPD artikkel 1 konkretiseres kognitiv, fysisk, sensorisk og mental funksjonsevne. Menighetene så på inkludering som sitt ansvar, men flere pekte på at de ønsket et bedre samarbeid med kommunen. Dette kunne være om både økonomiske og pedagogiske forhold.

I trosopplæringsplanen gis det en struktur og organisering av opplegget (Kirkerådet, 2010). Hver enkelt menighet organiserer sitt opplegg med utgangspunkt i de føringene på tidsbruk og innhold som ligger i planen. Det innebærer samarbeid internt i staben og med frivillige om å gjennomføre opplegget og eksternt med konfirmanten og hans eller hennes foreldre eller foresatte. Tidsrammen er anslått til 60 timer, og søkelyset er rettet mot troens innhold, praksis- og fellesskapsdimensjoner i dialog med konfirmantens livsspørsmål. Konfirmantens livsspørsmål kan handle om temaer som er av eksistensiell betydning. Erfaringer med funksjonsnedsettelse og funksjonshemming på egne vegne eller blant familie og venner hører inn under slike livsspørsmål som er av betydning for konfirmanter. Slike temaer er imidlertid sårbare og kan være vanskelige å komme inn på hvis man ikke kjenner hverandre fra før.

Trosopplæringen er preget av et læringssyn som vektlegger barns og unges aktørskap (Reite, 2015, s. 26). Planen verdsetter ungdoms medvirkning i den grad at «[a]lle aktiviteter som er rettet mot ungdom, bør involvere ungdom i planleggingen» (Kirkerådet, 2010, s. 22). Ungdommene jeg fikk intervju, opplevde at de i liten grad hadde innflytelse på konfirmantopplegget, og på spørsmålet svarte de «ingenting» (intervju 4, 2016).

Samarbeid er viktig både internt blant menighetens ansatte og med konfirmanten og dennes foreldre eller foresatte. Et aspekt ved samarbeidet er kunnskap om hvilke velferdsstatlige ordninger som finnes, for eksempel finansiell støtte til å sikre universell utforming i bygg og uteområder samt til støttekontakt. Flere menigheter pekte på at det var en risiko for å love for mye i møtet med konfirmanten og dennes foreldre eller foresatte. Menigheten går ut og sier at alle skal være velkomne, og så viser det seg konkret at det ikke er økonomiske eller menneskelige ressurser til å gi konfirmantene god nok oppfølging gjennom konfirmantopplegget, og det er uklart hvem som har ansvar for å dekke de utgiftene som kan komme til å oppstå, for eksempel i tilknytning til personressurser.

Ingen av menighetene fortalte om samarbeid med kommunene om dette. Dette er kanskje heller ikke naturlig på et mikronivå knyttet til enkeltpersoner, men på et system- og organisatorisk nivå ville kanskje et samarbeid med kommunene om ressurser kunne være nyttig.

Inkludering og medborgerskap som praksis

Konfirmantopplæring og konfirmasjon foregår på steder som sjelden er bygd for formålet. Tilgjengeligheten til kirkebygg og leirsteder er i liten grad kartlagt. Dette kan utgjøre barrierer som hindrer deltakelse for konfirmanter, ledere og familiemedlemmer. Leirstedene ligger ofte usestralt til, er bygd før ny plan- og bygningslov trådte i kraft i 2010 og ofte av ideelle aktører med begrensede midler. Konfirmantene og lederne forventes å kunne delta på leir i flere dager. Konfirmantleiren er en del av det pedagogiske og sosiale opplegget. Konfirmanter som hindres fra å delta på leir, går dermed glipp av en viktig del av konfirmasjonstiden. Flere av konfirmantene trakk frem samholdet på leiren som viktig. Dette betyr at når konfirmantene møtes igjen etter leiren, vil de som ikke har vært med på leir, til en viss grad også stå utenfor fellesskapet.

Menighetene hadde begrenset kunnskap om hvordan funksjonshemming oppstår i konkrete situasjoner. Det var også mindre kunnskap om hvilke behov personer med fysiske, psykiske, kognitive og sosiale funksjonsnedsettelse har for å kunne delta i konfirmasjonsopplegget. Flere hadde bibelutgaver tilpasset bruk av konfirmanter med kognitiv funksjonsnedsettelse, men færre hadde innsikt i kompleksiteten i person-omgivelse interaksjonen. Dermed var sjelden de beste forutsetningene til stede for å kunne ivareta likeverdige muligheter for deltakelse. Flere menigheter erkjente at de stedene som ble brukt, ikke hadde god tilgjengelighet eller universell utforming.

En del hadde erfaringer med individuell tilrettelegging, gjerne i form av individuelle opplegg for enkeltkonfirmanter. Noen nevnte også et ønske om å kunne samle konfirmanter med funksjonsnedsettelse i egne grupper. Men, hvis for eksempel menighetene i en by samarbeidet om et opplegg for konfirmanter med Downs syndrom, ville dette være en segregerende praksis og ikke inkludering. Ideologien som ligger til grunn

for inkludering og medborgerskap, er at mangfoldet blant oss mennesker verdsettes og skal ha rom. Vi lærer og erfarer verden sammen. Hvis barn og unge erfarer at de som er sammen på skolen, ikke kan være en del av samme fellesskap i konfirmantopplæringen, har kirken, som en åpen og inkluderende folkekirke, et problem.

Etiske dimensjoner ved inkludering og tilrettelegging

Både konfirmasjonsopplegget og trosopplæringsplanen gir lite rom for fleksibilitet. Aktivitetene som forventes gjennomført, beskrives på konkrete måter, og den som ikke kan delta på aktivitetene, tilbys gjerne et individuelt tilrettelagt opplegg segregert fra resten av konfirmantgruppen.

Når en menighet velger å bruke steder og rom og gjennomføre aktiviteter som ikke er tilgjengelige for konfirmanter med funksjonsnedsettelse, signaliserer man at denne formen for diskriminering ikke er så alvorlig. Konfirmantene i studien tok det for gitt at alle ikke kunne delta på alt, og at det for eksempel var vanskelig for en konfirmant med funksjonsnedsettelse å delta på konfirmantleir. Denne etiske dimensjonen ved tilgjengelighet og utilgjengelighet er viktig å være klar over, fordi konfirmanter som er deltakere i konfirmantundervisningen, til daglig lever i et samfunn og går på en skole som vektlegger inkludering og medbestemmelse.

Variasjoner i funksjonsevne handler om kroppslig sårbarhet. Kirken har på helt grunnleggende vis et forhold til menneskers sårbarhet, først ved at den møter mennesker i sårbare livssituasjoner som fødsel, død og kjærlighet, og dernest gjennom gudsrelasjonen, Gud som skaper, som menneske og som fellesskap. Menighetspraksis rommer rike kilder til refleksjon over sårbarhet og til å praktisere fellesskap som gir rom for sårbarhet. Trosopplæringen er ikke en isolert del av menighetens praksis, men inngår i menighetens arbeid og kan bidra til utvikling i menigheten (Leganger-Krogstad, 2017; Birkedal & Austnaberg, 2017). I trosopplæringen og konfirmasjonen er det et ubrukt potensial for å utvikle det som gjerne kalles anerkjennende forståelser av variasjoner i funksjonsevne. I Bibelens tekster og i kirkens historie finnes det kildemateriale som

utfordrer samtidens medisinske fortolkninger av funksjonsevnevariasjoner (Solevåg, 2018; Reynolds, 2008). Slike ressurser brukes i liten grad eksplisitt i trosopplæringen.

Konfirmasjonens teologiske betydning ligger blant annet i at unge mennesker, ved å delta i konfirmasjonsopplegget og la seg konfirmere i kirken de er døpt i, får en erfaring av hva det kan bety å være skapt i Guds bilde. Nettopp av denne grunn er det viktig at alle skal kunne ta del i trosopplæring og konfirmasjon, noe også menighetene la vekt på. Samtidig har konfirmantopplegget en avgrenset tidsramme – det varer i mindre enn ett år. For en person som ikke har deltatt i trosopplæringen tidligere, er dette kort tid å bli kjent og trygg nok til å dele sin erfaring med funksjonshemming for å få universell eller individuell tilrettelegging. Denne tilliten må bygges opp og forvaltes over en kort periode. Det kan se ut til at dette kan være vanskelig for både ansatte og konfirmanten og dennes familie.

Det var i varierende grad kunnskap om tilgjengelighet og tilrettelegging i menighetene. En av menighetene skilte seg ut ved at den hadde et nyere kirkebygg med god universell utforming, men denne menigheten brukte i stor grad også andre arenaer for samlinger.

Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum hevder at det er nødvendig å ta utgangspunkt i et menneskesyn som rommer forståelser av mennesker som kroppslig sårbare og med ulike funksjonsevner. På dette grunnlaget må man da også ta utgangspunkt i at kognitive, fysiske og sosiale funksjonsevner varierer. Det å forvente et mangfold innen funksjonsevner blir da en normalitet som bør prege institusjonenes praksis, for eksempel kirkens trosopplæring, tydeligere.

Når inkludering og tilrettelegging er sentrale dimensjoner i trosopplæringsplanen, kunne man kanskje forvente at arenaer som ikke har god tilgjengelighet, for eksempel for hørselshemmede, bevegelseshemmede eller synshemmede, ikke ville bli brukt. Slik er det ikke, og det er grunn til å undre seg over at menighetene ikke ser ut til å ha endret praksis på dette området, til tross for endringer i politikk og lovgivning.

Tilgjengelighet handler om de sosiomaterielle omgivelsene (Garland-Thomson, 2016). For trosopplæringen betyr dette at både de fysiske forholdene som er knyttet til stedene som brukes – og deres materielle og

tekniske tilgjengelighet – og det sosiale samspillet mellom konfirmanter og ansatte eller frivillige samt det teologiske innholdet er viktig. Som vi har sett, er det ifølge *Plan for trosopplæring* forventet at unge deltar i planlegging og gjennomføring av aktiviteter som de skal delta i (Kirkerådet, 2010, s. 22). I denne studiens materiale var det relativt liten grad av involvering av unge i konfirmantopplegget. Her er det imidlertid også et potensial for å styrke inkluderingen ved at konfirmantene deltar i planlegging. Det kan tenkes at konfirmantene selv ville ha unngått å bruke arenaer som ville være utilgjengelige for noen av dem.

Som det er nå, signaliseres det til konfirmantene at diskriminering på grunnlag av funksjonsevne kanskje ikke er så alvorlig. Dermed minskes muligheten for å praktisere mestring i åpne og inkluderende fellesskap samt for å vise kirken som en åpen og inkluderende folkekirke forankret i folket som et mangfoldig fellesskap.

Ved å involvere konfirmanter i planlegging og gjennomføring av konfirmantopplegget er det også muligheter for sammen å utvikle og bruke et språk som fremmer deltakelse (Gustavsson, 2004). En faktor som kan vanskeliggjøre dette, er igjen tidsfaktoren. Her er det imidlertid også gode muligheter for å tenke integrerende med utgangspunkt i læring gjennom deltakelse (Reite, 2015). Da er det mulig å se på samhandling med konfirmantene som en del av det totale konfirmantopplegget, noe som kan styrke konfirmantenes mulighet for å kunne påvirke opplegget.

Oppsummering

Trosopplæringen slik den organiseres av kirkens trosopplæringsplan, har mange og krevende aktiviteter. De forventes for eksempel at alle elleveåringer skal opp i kirketårnet, og at alle niåringer skal overnatte i kirken. Denne konkrete måten å forstå aktivitet på ekskluderer elleveåringer som ikke klatrer opp i et tårn, og niåringer som ikke ønsker å overnatte i kirken.

Studien som her er presentert, indikerer at det kan være behov for revisjon av trosopplæringsplanen i lys av inkludering og tilrettelegging, som er blant planens sentrale dimensjoner. Inkludering og tilrettelegging krever større grad av åpenhet i møte med mangfoldet av barn og unge

og deres familier. Menighetenes kunnskap om inkludering og tilrettelegging bør styrkes, og det gjelder også menighetenes kunnskap om barrierer i bygningsmassen som brukes i trosopplæringen.

Den forståelsen av tilgjengelighet og funksjonshemming som preger planen, ser ut til å være tettere på medisinske forståelsesmodeller enn sosialrelasjonelle. På bakgrunn av en analyse av funksjonshemming som relasjonell, har jeg etterlyst en kartlegging av arenaer som brukes til trosopplæringens aktiviteter, og en tydeligere verdibevisst holdning til ikke å legge aktiviteter til arenaer som er utilgjengelige for konfirmanter med funksjonsnedsettelse. En slik tydelig holdning fra menighetenes side ville kunne legge opp til at konfirmantene får erfaringer av deltakelse og mestring i fellesskap som preges av at alle barn og unge er forskjellige, også når det gjelder funksjonsevner.

Det er behov for mer forskning på hvordan trosopplæringsplanen gir rom for deltakelse og inkludering i praksis. Kanskje er det slik at bruken av begrepet «tilrettelegging» fører til at man for raskt legger opp til et individuelt tilrettelagt opplegg for barn og unge med funksjonsnedsettelser, i stedet for å arbeide for å få til bedre universelle løsninger. I tillegg er det nødvendig å evaluere trosopplæringens innhold i et sårbarhets- og funksjonshemmingsperspektiv.

Referanser

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD). Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Birkedal, E. & Austnaberg, H. (2017). Planarbeid i trosopplæring som ressurs for menigheten? *Prismet*, 68(3), 189–209.
- Bogner, A., Littig, B. & Menz, W. (2009). *Interviewing experts*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Botvar, P. K., Haakedal, E. & Kinserdal, F. (2013). *Når porten gjøres vid: evaluering av trosopplæringens breddetiltak* (Vol. 2013:2). Oslo: KIFO Stiftelsen kirkeforskning.
- Butler, J. (2015). *Notes toward a performative theory of assembly*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Casey, E. S. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Engedal, L. G., Fagermoen, T. & Sandsmark, A. (2015). *Trosopplæring for alle? Læring, tro og sårbare unge* (s. 6–12). Oslo: IKO-Forlaget.
- Garland-Thomson, R. (2016). Misfits: A feminist materialist disability concept. I P. Devlieger, B. Miranda-Galarza, S. E. Brown & M. Strickfaden (Red.), *Rethinking disability: World perspectives in culture and society* (s. 165–179). Antwerpen: Garant Publishers
- Grue, J. (2018). *Jeg lever et liv som ligner deres: en levnetsbeskrivelse*. Oslo: Gyldendal
- Gustavsson, A. (2004). *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur.
- Kirkerådet. (2010). *Plan for trosopplæring. Gud gir – vi deler*. Oslo: Den norske kirke.
- Kvale, S. (2007). *Det kvalitative forskningsintervju* (10. utg., red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lid, I. M. (2020). *Universell utforming og samfunnsdeltakelse*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Lid, I. M. (2018). Opplæring og omsorg. I *Diakoni og velferdsstat: Utvikling av en diakonal praksis i samspill med myndigheter, sivilsamfunn og borgere* (s. 15–36). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lid, I. M. (2015). Sårbarhet og verdighet. I S. Dahle & T. I. Torgauten (Red.), *Helt med! I samme fellesskap uavhengig av funksjonsevne* (s. 66–77). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lid, I. M. (2012). Variasjoner i funksjonsevne som vilkår: En diskusjon av funksjonshemming og menneskesyn i lys av Martha Nussbaums politiske filosofi. *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, (2), 130–145.
- Leganger-Krogstad, H. (2017). Trosopplæring og gudstjenester. Menighetsutvikling i dybde og bredde. *Prismet*, 68(3), 243–258.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2018). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering. (LOV-2017-06-16-51). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Lund, I. (2011). Sårbare elever i skolen: Ulike perspektiver og tilrettelegging av læringsmiljøet. *Spesialpedagogikk*, 76(2), 13–21.
- Nussbaum, M. C. (2004). *Hiding from humanity: Disgust, shame, and the law*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Nussbaum, M. C. (2007). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Reite, I. (2015). Tilrettelagt trosopplæring? I L. G. Engedal, T. Fagermoen & A. Sandsmark (Red.), *Trosopplæring for alle? Læring, tro og sårbare unge* (s. 13–30). Oslo: IKO-Forlaget.
- Reynolds, T. E. (2008). *Vulnerable communion. A theology of disability and hospitality*. Grand Rapids, Michigan: Brazos Press.
- Solevåg, A. R. (2018). *Negotiating the disabled body: Representations of disability in early Christian texts* (Vol. no. 23). Atlanta, GA: SBL Press.

- Statistisk sentralbyrå (SSB). (2017). Den norske kirke – hovedtall. Hentet 15.04.2020 fra https://www.ssb.no/kirke_koetra
- Thomson, R. G. (1997). *Extraordinary bodies: Figuring physical disability in American culture and literature*. New York: Columbia University Press.
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg., red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- World Council of Churches. (2003). *A church of all and for all: An interim statement*. Genève: World Council of Churches.
- World Council of Churches. (2015, 16.–20. mars). *The gift of being: Called to be a church of all and for all*. Genève: Bossey Ecumenical Institute.
- World Health Organisation. (2011). *World report on disability*. Geneva: World Health Organization.

Intervjumateriale

Intervju 4, 13.09.2016: Gruppeintervju med konfirmanter.

Nettsider

Kirkemøtet (2011). https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/dokumenter_vedtak/kirkemotet-05.04.2011---10.04.2011-tonsberg/
Lastet ned 2. juni 2020.